

[*] Izvući pouke iz prošlosti i trajno ih pamtiti

Intervju sa dr Vladimirom Orličem, predsednikom Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje EU-Srbija, Narodna skupština Republike Srbije

- **Srbija je država sa teškim nasleđem oružanih sukoba iz 1990-ih. Sudeći prema brojnim dokumentima i izjavama zvaničnika EU, važnost rešavanja otvorenih pitanja u vezi sa počinjenim ratnim zločinima i kršenjima ljudskih prava jesu važni elementi u njenim odnosima sa Srbijom. Da li je i Srbija prepoznala važnost rešavanja ovih problema?**

Nasleđe oružanih sukoba je uvek teško – to zna svaka zemlja, svaki narod koji se sa njima suočio. Oružani sukob među ljudima, uz sve što takvu vrstu sukoba prati, najdestruktivniji je proces kom čovek može da pribegne. On nepogrešivo potvrđuje pravilo: da je ono što se stvara godinama, čak decenijama, čovek u stanju da uništi preko noći. Nekadašnja Jugoslavija, nažalost, u tom smislu ne predstavlja izuzetak: sve države nastale iz procesa razgradnje nekadašnje federacije suočene su sa ovom vrstom teškog nasleđa. Jasno, svaka na svoj način – zavisno od intenziteta sukoba kojima su bile neposredno izložene, zavisno od dubine posledica stvorenih na demografskom i socijalnom planu, od posledica po sopstvenu ekonomiju. Ipak, posledice postoje svuda - ni jedna novoformirana država ne može da kaže da ih nije osetila i da još uvek ne radi na modelima za njihovu amortizaciju i prevazilaženje, u kontekstu novih okolnosti.

Ratni zločini i kršenje ljudskih prava, kao teški produkti oružanih sukoba, po pravilu izazivaju i najteže posledice. Na ovu vrstu posledica odgovori se najduže traže. I to je, upravo, proizvod zakona koje diktira ljudska priroda: da se odgovornost za ono najteže i najstrašnije izbegava i poriče, da se na taj način izbegava i opasnost od pokretanja pitanja odgovornosti određenih strana za čitav destruktivni proces, kome je oružani sukob bio jedan verni pratilac ili jedna kobna kulminacija.

Sposobnost da se na izazove ovih pitanja adekvatno odgovori značajno utiče na sve ostalo. Ona ne samo da diktira i trenutno stanje i perspektivu odnosa među samim akterima, ona u značajnoj meri definiše i odnose svih nas sa drugima – drugim državama sveta, koje su sa pažnjom pratile dešavanja na našim prostorima. Odnosi sa EU spadaju i u tu kategoriju odnosa, ali u isto vreme i u kategoriju odnosa „među samim akterima“. Kako zbog činjenice da su neke od novostvorenih država našeg regiona u međuvremenu postale članice Unije, tako i još više zbog činjenice da sve države ovog našeg prostora nastupaju sa željom da to u perspektivi postanu. Zato i odnos Srbije i EU, prirodno, podrazumeva da se svim pitanjima – uključujući i pitanja pomenute kategorije – pristupa pažljivo, uz uvažavanje činjenice da svaka od strana nastupa sa velikim interesom za temu.

Srbija važnost rešavanja ovih problema prepoznaje, van svake sumnje. Čak i u zrelosti pristupa ubedljivo prednjači nad ostalim neposredno involviranim akterima – državama u regionu. Tome u prilog ne govore samo aktivnosti koje Srbija sprovodi u domenu rešavanja konkretnih problema iz ove oblasti koji neposredno spadaju u njenu nadležnost, već i konstantna briga da i problemi koji se nalaze u neposrednoj nadležnosti drugih država u regionu budu tretirani na odgovarajuć način. Činjenica je da u regionu ne postoji, barem ne još uvek, usaglašen nivo odgovornosti u pristupu ovoj problematici – mnogi akteri se prema njoj odnose izrazito nekritički, i dalje nastupajući u vrlo subjektivnim okvirima. Zato glas Srbije da je promena te vrste percepcije važan korak ka

unapređenju odnosa i uspostavljanju novog kvaliteta u međusobnom razumevanju – vrlo često deluje usamljeno. Ovo, ipak, ne treba da čudi: Srbija je i bila najglasniji protivnik procesa razgradnje (u onoj destruktivnoj formi, kakvu je na tragediju svih poprimio). Logično je da iz ozbiljnosti pristupa u periodu kada su se formirali koreni svih problema sledi i ozbiljnost u svim fazama koje će nastupiti kasnije. Ono na šta još uvek čekamo je: da nedostatak ozbiljnosti nekih drugih aktera definitivno sazri kroz promenu percepcije o svemu što se dogodilo i o pojedinačnim ulogama u tim dešavanjima – danas, kada su rezultati sukoba iz 1990-ih jasno vidljivi, a postoji i dovoljna vremenska distanca od događaja da se napravi objektivan osvrt na sve što se dogodilo. Važan je zadatak Srbije da pruži pun doprinos razvijanju ove vrste odgovornosti kod svih: kako zbog Srbije, tako i zbog drugih država u našem regionu. Puno međusobno razumevanje i otvaranje šireg koridora za zajedničko funkcionisanje danas i sutra – predstavljaće dobrobit za sve.

- **Da li su se pitanja u vezi sa regionalnom saradnjom, pomirenjem i procesuiranjem ratnih zločina do sada otvarala u okviru sastanaka Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje EU-Srbija?**

Regionalna saradnja uvek zauzima jedno od centralnih mesta u radu Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje EU–Srbija. Ova tema je prepoznata kao jedno od najvažnijih pitanja još u periodu kada je zajednički Parlamentarni odbor započeo svoj rad, i konstantno zadržava svoju visoku poziciju. Realno je očekivati da tako i ostane, trajno.

Sâm način funkcionisanja Parlamentarnog odbora omogućava da se temama od interesa pristupa na više načina: bilo kroz izlaganja i diskusiju po utvrđenom dnevnom redu sastanaka, bilo kroz diskusiju o zaključcima sastanaka i tekst zajedničke deklaracije, koja se usvaja na kraju svakog susreta. Regionalna saradnja, zbog svoje važnosti, uvek je razmatrana u svakom od pomenutih formata: Biro POSP EU–Srbija definiše je kao jednu od tema na dnevnom redu, parlamentarci sa obe strane detaljno referišu o dešavanjima u ovoj oblasti u periodu između dva susreta Parlamentarnog odbora, a kroz diskusiju se formiraju i zajednički stavovi, primarno u formi zaključaka, koji ulaze u tekst deklaracije. Tekst svake deklaracije se objavljuje javno, pa se jednostavno može pratiti: koje su teme u konkretnom periodu bile u fokusu razgovora između članova Evropskog parlamenta i narodnih poslanika iz Narodne skupštine Republike Srbije: koji su događaji zajednički pozdravljeni, a po kojim pitanjima je iskazana zajednička zabrinutost.

Važno je imati u vidu da se partikularne teme definišu na osnovu konteksta problematike kojom se POSP bavi, vrlo često sa akcentom na dešavanja koja su bila aktuelna u periodu između dva susreta Parlamentarnog odbora. Tako se u tekstovima zajedničkih deklaracija mogu pronaći reči podrške za realizovane regionalne inicijative za saradnju, susrete kojima se daje značajan doprinos razvoju međusobnih odnosa, ali i združene napore za ekonomske aktivnosti od značaja za čitav region.

Oblasti ljudskih i manjinskih prava, pitanje bezbednosti, kao i reforme u sferi pravosuđa (i drugih sektora), razmatraju se i u kontekstu širem od regionalnog. Reč je o pitanjima od opšteg značaja: kako o osnovnim vrednostima društva, tako i o pitanjima zajedničkog evropskog koncepta i neophodne harmonizacije propisa (neizostavno, i o pitanjima prakse koja iz tih propisa sledi).

Ovde je važno napomenuti i sledeće: sva ova pitanja su sa velikom pažnjom razmatrana od strane svih učesnika u radu Parlamentarnog odbora. Teme koje se neposredno tiču regionalne saradnje ne nailaze samo na interesovanje onih članova EP koji sami dolaze iz država regiona – njima se aktivno bave svi, bez izuzetka. I primat se, generalno, daje temama koje doprinose daljem unapređenju saradnje između država našeg regiona. Način rada POSP, njegova uloga i smisao njegovog postojanja listom čine ovakav pristup u definisanju tema potpuno opravdanim.

Konsenzus i dogovor, kao principi na kojima POSP počiva, važan su standard i za odnose u našem regionu. Srbija, sa svoje strane, ove principe i razvoj odnosa baziran na njima podržava bez rezerve.

- **Šta mislite bi Narodna skupština Republike Srbije mogla da uradi kako bi doprineo procesu pomirenja i uspostavljanja dobrosusedskih odnosa?**

Narodna skupština Republike Srbije ima važnu ulogu u ovom procesu: ona se, svakako, u prvom redu ogleda u poslu koji Parlament obavlja u sferi zakonodavstva. Formiranje zakonskih okvira u skladu sa najboljim standardima, podržanim i prihvaćenim od strane svih u regionu, bitan je temelj međusobnog poverenja i sigurnosti u sisteme po kojima funkcionišu naša društva. On čini da se utvrdi osećaj: da se poznajemo i da se razumemo. Da nemamo dilema po pitanju ko kako funkcioniše. Da definitivno znamo: da stvari tretiramo na isti način i da ih isto vrednujemo, postupajući po identičnim pravilima. Međusobno razumevanje u tom smislu predstavlja važan aspekt pomirenja, ali i razvoja odnosa u svakom drugom smislu.

Važnu ulogu NSRS ima i kada je reč o rezolucijama, kao instrumentima za utvrđivanje generalnog političkog pravca, ili zauzimanju generalnog stava: i ovde srpski Parlament bez greške vodi računa o aspektu dobrih odnosa u regionu, uvažavajući interese i dostojanstvo drugih, upravo na način na koji očekuje da se i drugi odnose prema Srbiji. Razumevanje za izazove sa kojima se suočavaju drugi, osetljivost za tuđu bol i uvažavanje svačijeg napora da se problemi reše, uz principijelan stav da ova pitanja budu tretirana na fer način i objektivno od strane svih – jedini su pravi put. Tek kada ovim problemima pristupamo sa svešću da se i sa „ove“ i sa „one“ strane nalazimo „mi“, a ne „oni“ – pravci koje zauzimamo postaju uistinu zajednički i pred njima se otvara perspektiva. Kada istinski funkcionišemo po principu univerzalne pravde koja jednako važi za sve – naši stavovi zaslužuju da se nazovu principijelnim, a naše odluke postaju razumljive i prihvatljive našim susedima, jednako kao i njihove nama. Ovo su pitanja od suštinske važnosti za naše međusobne odnose; Narodna skupština Republike Srbije, duboko svesna njihove važnosti, ovim pitanjima upravo i pristupa na opisan način.

Ni tu, svakako, nije kraj: NSRS daje svoj doprinos razvoju dobrosusedskih odnosa i u sferi tzv. parlamentarne diplomatije, kroz susrete i zajednički rad parlamentaraca iz različitih država regiona. Bilo da je reč o poslanicima angažovanim u različitim zajedničkim radnim grupama, inicijativama, u delegacijama, pri formalnim i neformalnim forumuma, ili kroz susrete i zajednički rad Odbora iz nacionalnih parlamenata (pri čemu su posebno aktivni članovi Odbora za evropske integracije, u kom postoji vrlo živa i plodna praksa saradnje sa kolegama iz drugih država). Konačno, i kroz rad parlamentarnih grupa prijateljstva sa državama u regionu: kao što je i prirodno, grupe prijateljstva sa državama regiona u našem Parlamentu spadaju među najbrojnije po svom sastavu. Kontakti ostvareni na pomenute načine nose važnost koja prevazilazi zonu personalnog – oni suštinski doprinose uspostavljanju razumevanja i između naših institucija. Komunikacija i razumevanje između političkih činilaca u državama regiona, svakako, dalje se manifestuje i na političku praksu. Politika,

koja snažno utiče na sva društva u našem delu Evrope, u stanju je da dalje doprinese uspostavljanju razumevanja i između naših građana.

Obaveza je Narodne skupštine Republike Srbije da sopstvene aktivnosti, na svim navedenim poljima, dalje unapređuje. To je neposredan doprinos i procesu pomirenja i uspostavljanja dobrosusedskih odnosa; to je obaveza prema građanima i prema državi.

- **Možemo li da očekujemo aktivniju ulogu Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje u promovisanju pitanja važnosti suočavanja sa prošlošću?**

Principi zaštite ljudskih prava i vladavine prava, kao bazične vrednosti i načela na kojima počiva EU – ali, ništa manje, kao univerzalne civilizacijske vrednosti, čija pozicija u modernom društvu ne mora biti usko vezana za integracione težnje tog društva – jasno su ustanovljeni i u praksi Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje EU-Srbija. Ne samo u smislu formalnih pravila po kojima POSP funkcioniše, ili u smislu tema od posebnog interesa za njegov rad: ovi principi prožimaju i duh zajedničkog Parlamentarnog odbora, kontekst u kom se pristupa svakoj problematici i manir za rešavanje različitih pitanja.

Ovaj Parlamentarni odbor, svakako, po prirodi posla koji obavlja ima u svom fokusu pitanja koja se tiču neposredno Republike Srbije. Budući da je odnos Republike Srbije prema problematici adekvatne evaluacije događaja iz neposredne prošlosti u našem regionu ozbiljan i zreo, nije postojala potreba da mu se posvećuje dodatna pažnja u radu Parlamentarnog odbora, odnosno posvećuje zaseban prostor u agendi susreta. Ovakve stavove srpski parlamentarci, izvesno je, dele sa kolegama iz Evropskog parlamenta – u prilog čemu govori činjenica da drugačijih inicijativa, u dosadašnjem radu POSP, nikada nije ni bilo.

Prostor za unapređenje odnosa prema problematici razumevanja neposredne prošlosti može se danas prepoznati u nekim drugim državama regiona. S tim u vezi se može prepoznati i potreba za promovisanjem važnosti ovog pitanja. Ponovo, pomenuto ne spada u domen rada našeg POSP, koji se bavi Srbijom, iako postoji nedvosmislen interes Srbije da ovo pitanje bude na adekvatan način rešeno u svim državama regiona: neretko se ovaj nedostatak razumevanja direktno tiče sudbine pripadnika srpskog naroda – i kada je reč o žrtvama, i kada je reč o pravima prognanih i izbeglih, ali i kada je reč o poštovanju elementarnih ljudskih prava u aktuelnom trenutku. Briga Srbije za sudbinu srpskog naroda u čitavom regionu je logična i prirodna; interes naše države je da i svim drugim etničkim zajednicama, u čitavom regionu, budu garantovani standardi za ostvarivanje prava i pružen primeren tretman i razumevanje. To je pitanje principa. A sam POSP čitavom procesu, u širem smislu, daje svoj doprinos kroz bavljenje problematikom unapređenja regionalne saradnje, na način na koji to i inače čini.

- **Koji je Vaš stav o pitanju uspostavljanja pravde i odgovornosti za počinjene zločine, posebno u kontekstu težnje za članstvom u EU?**

Lično ovo pitanje smatram veoma važnim: ono u isto vreme predstavlja stalno prisutnu opasnost za rasterećenje odnosa u regionu i implicira posledice po mogućnosti ostvarivanja zakonskih prava za veliki broj ljudi. Ni jedno ni drugo ne oslikava stanje kojim možemo da budemo zadovoljni. Naprotiv.

Relaksacija odnosa, nakon perioda otvorenih neprijateljstava i destrukcije koja je unesrećila čitave generacije, a društva vratila decenijama unazad, jedini je logičan put. Alternativu smo videli, i kao razumna bića možemo samo da damo sve od sebe da se ona nikada ne ponovi. Ako smo u stanju da izvučemo pouke i ako smo u stanju da se postaramo da te pouke ostanu trajno upamćene. Na veliku štetu svih nas, pre nešto više od dve decenije se pokazalo da nije tako: naše je da učinimo što je u našoj moći da ovog puta bude drugačije. I tu je normalizacija odnosa i ponovno uspostavljanje međusobnog poverenja neminovan prvi korak. Taj korak, s vremena na vreme, značajno usporava neadekvatno tretiranje pitanja pravde i odgovornosti za zločine: vrlo jednostrano i poražavajuće neobjektivno. Forsirano nametanje krivice samo jednoj strani, kao čisto politički pristup, izaziva teško i opravdano nezadovoljstvo u Srbiji. Istovremeno, ne donosi mir ni drugima: raspiruje negativna osećanja, dira u rane i podiže tenzije. Teško je, ako je čovek makar malo u stanju da sagleda širu sliku, naći u takvom pristupu bilo šta korisno na duge staze. Ignorisanje tuđih žrtava, ili tendenciozno dimenzionisanje sopstvenih, olako igranje sa teškim pravnim kvalifikacijama – sve su to pojave od kojih naš region ni danas nije izlečen, a koje moramo da odbacimo kao pogrešne, ukoliko imamo nameru da živimo dalje zajedno. A to moramo, jer smo tu gde jesmo. Paradoksalno je: da se ta vrsta grešenja najviše čini prema onom narodu koji je na zajedništvu najviše i najupornije insistirao, koji je mogućih posledica bio najsvesniji i na njih najglasnije upozoravao. Na sreću svih: prema narodu koji je možda i najsvesniji potrebe da se takav pristup prevaziđe i najspremnijeg da se odnos „oni“ i „mi“ svede na jedno, zajedničko, „mi“. Za to ne treba previše (mada nije ni malo) – potreban je samo sluh kod drugih i ideja da se funkcioniše u zajednici, uz sve što to podrazumeva. Dok se to ne desi, svako će nas raspirivanje duhova prošlosti vraćati unazad i naši će napori ličiti na Sizifov poduhvat.

Primeren odnos prema pitanjima evaluacije događaja iz neposredne prošlosti tiče se i svakodnevnog života čoveka. Za desetine, čak stotine hiljada ljudi, činjenica da nasiljem sprovedeno progonstvo ni danas nije prepoznato kao takvo, da su kao posledica toga prava na raspolaganje sopstvenom imovinom dovedena u sferu nemogućeg, a povratak i prilika za iole normalan život svesno sabotirani, predstavlja katastrofalno razaranje ličnih sudbina. Proslava zločina, preoblikovanih u nacionalne praznike, ne čini perspektivu boljom – upravo suprotno. I dok se mi kao region još uvek borimo za ponovno uspostavljanje vrednosti koje su univerzalne, sa svoje strane nas na njih podsećaju i naši sagovornici, koji su ih definisali među sopstvenim, osnovnim evropskim vrednostima.

I to je, za sve nas koji delimo ovaj prostor, dobro. Nažalost, pokazalo se, ne i dovoljno. Činjenica da upravo država na čijem prostoru se dogodilo tragično razaranje stotina hiljada sudbina, koje se i danas slavi u formi nacionalnog praznika, a za saniranje posledica još uvek ne postoji ni volja ni namera, može da postane članica EU – predstavlja poruku tešku za razumevanje. Podjednako kao i činjenica da se jednostran i neobjektivan pristup patnji naroda na ovim prostorima, koji donosi samo štetu svima, nekada forsira upravo iz pravca istaknutih članica Unije, država koje predstavljaju neke od sinonima za Evropu, koje su upravo i postavile pravila o poštovanju prava i pravde, o neophodnosti dijaloga, i koje su na sopstvenom primeru dokazale da se takvim pristupom i najveća

neprijateljstva mogu transformisati u najbolja partnerstva, a čiji su plodovi i mir, i progres, i blagostanje. Zaista: poruka teška za razumevanje. Kada se o njoj dovoljno razmisli, zaključak može da bude: da nas neće kontekst težnje za članstvom u EU „naterati“ da pronađemo odgovore na ove izazove – on će pružiti potrebnu podršku, ali je na nama samima da se izborimo za rešenja koja su na dobrobit svih. Ujedno: da trenutkom ulaska u punopravno članstvo ti izazovi ne prestaju i ne nestaju zauvek – oni su proces, i zahtevaju da se njima kontinuirano bavimo. Pre svega je obaveza nas, iz ovog regiona, da za njih tražimo trajna rešenja. A kada ta rešenja pronađemo – da se postaramo da pouke ostanu trajno upamćene. Da se kobne greške više ne ponove.

- **Na osnovu Vašeg dosadašnjeg iskustva – a imali ste uvid i u Akcioni plan za Poglavlje 23 – koji su to izazovi pred nama u pogledu suočavanja sa prošlošću?**

Akcioni plan za Poglavlje 23 posvećuje značajan prostor problematici ratnih zločina. Kao što je dobro poznato, prestankom rada Tribunala u Hagu odgovornost za procesuiranje ratnih zločina u punoj meri prelazi na Republiku Srbiju. Istini za volju, mnoga pitanja su mogla biti tretirana na kvalitativno bolji način, da je takva vrsta prakse postojala od samog početka. U svakom slučaju, postoji niz konkretnih, neretko sasvim tehničkih zahteva, koji se u kontekstu Poglavlja 23, a vezano za pomenutu problematiku, postavljaju Srbiji.

I Srbija pruža više nego dobar odgovor na ovu vrstu zahteva. Oni, između ostalog, uključuju potrebu da se izrade strateški dokumenti, koji tretiraju problematiku ratnih zločina; Republika Srbija je do sada realizovala aktivnosti na temu formiranja radnih grupa (što je neophodna prva faza u izradi dokumenata). Posao koji se nalazi pred nama, svakako, podrazumeva finalizaciju procesa do konačne izrade ovih strateških dokumenata. Kada je reč o uvođenju neophodnih standarda, i najavljene izmene zakona nalaze se u zreloj fazi: sa (u najvećoj meri) pripremljenim rešenjima, organizovanom raspravom u stručnoj javnosti i pripremama za ulazak u finalnu proceduru. Konstatovan je i pozitivan pomak po pitanjima na koje se ranije ukazivalo od strane EU, a koja se tiču odgovarajućeg tretmana lica u postupcima i zahtevane efikasnosti u obradi. Sve u svemu – više nego vrlo dobar odziv od strane Srbije na postavljene teme, koji je kao takav i prepoznat od strane naših sagovornika iz EU.

Sve ovo, svakako, ne treba klasifikovati kao problematiku u direktnoj vezi sa pitanjem adekvatne evaluacije događaja iz prošlosti. Ovo u Srbiji, koja je prema tom pitanju uvek imala realne i objektivne poglede, i ne predstavlja pitanje. Najveći izazov koji u tom smislu stoji pred nama je: pronalazak načina da aktere iz našeg neposrednog okruženja motivišemo da pristupe pomenutoj adekvatnoj evaluaciji. Da ono čega smo mi svesni – kako je promena te vrste pristupa u našem neposrednom okruženju suštinski korak ka trajnoj stabilizaciji prilika i formiranju nove perspektive za čitav region – na pravi način objasnimo i svojim susedima. Tek kada se uspostavi dovoljno snažno razumevanje po tom pitanju među nama, koji delimo ovo čudno, često ćudljivo i sebi nepredvidivo, parče Evrope – reagovali kroz razumevanje sa svoje strane i svi ostali. To je težak put, bez ikakve dileme. Ali ujedno i jedini ispravan put. Stoga, definitivno – put koji je vredan svakog napora koji smo u stanju da uložimo.